

ОСВІТА – ШЛЯХ В МАЙБУТНЄ

EDUCATION – THE WAY TO THE FUTURE

Мицкан Т. С.¹, Мицкан Б. М.¹, Григус І. М.², Маланюк Т. З.¹, Єрмаков С. С.³, Єрмакова Т. С.⁴

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ, Україна

²Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне, Україна

³Академія фізичного виховання і спорту імені Єджея Снядецького,

м. Гданськ, Польща

⁴Харківська державна академія дизайну і мистецтв,

м. Харків, Україна

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.15.33>

Анотації

Сьогодні мало надавати певні знання з біології, історії, математики, літератури, хімії, фізики, фізичної культури тощо, які можна окрім школи почерпнути в мережі Інтернет та в системі неформальної освіти. В освіті сьогодні бракує можливості розглядати фундаментальні засади життя індивіда, громадянина і саме головне Людини (!). Для того, щоб учень/студент могли осягнути саме таку філософію життя потрібно як вчителю/викладачу, так і учню/студенту інтегрувати багато знань, що вимагає більш складного (комплексного) способу пізнання природи і суспільства. Звідси випливає необхідність в навчальному процесі, з урахуванням індивідуального розвитку пізнання, опиратися на дві його основні стадії: 1) *стихійної*, тобто консервативної, належним чином не усвідомленої; 2) *активно-дійової*, що є усвідомленою, свідомо організованою та спрямованою на спеціальне продукування знань.

Мета – розкрити сучасні тенденції розвитку освіти та шляхи її реформування.

Методи. У нашому теоретичному дослідженні використано методологічні ідеї, методи і підходи, співвідносні європейсько центричній ідеології і методології «Нової української школи».

Результати. Зміна парадигми освіти в контексті теорії пізнання повинна здійснюватися шляхом впровадження на всіх рівнях освіти – від початкової до вищої таких комплексних тем: пізнання знання та його еволюції; пізнання природи і суспільства, розуміння людського; осягнення етичної тріади – індивід-суспільство-вид. Такий підхід дасть змогу розвивати здібності школярів/студентів для усвідомлення індивідуальних і колективних проблем у всіх їх складнощах, а освітній процес викликатиме цікавість до неоднозначності і багатозначності, розвиватиме здібності об'єднувати антагоністичні відношення. Нова система освітнього процесу повинна розглядати різні форми раціональності (теоретичної, критичної, самокритичної) викривлення раціональності (раціоналізація, інструментальний розум, штучний інтелект), доцільність відкритої раціональності (головно наукових даних, які заперечують її, та щодо зовнішньої критики). освіта має своїм завданням не підготовку до тестів, а допомогти учням знайти своє місце в суспільній життєдіяльності. Необхідно усвідомити, що економіка в ХХІ столітті вже перестала платити за те, що людина знає, а винагороджує за те, що людина спроможна зробити з тим, що вона знає. необхідні такі освітні програми, які б наголошували на самооцінці й індивідуальному розвитку, формуванні вміння радити собі в житті, навчати вчитися і пізнавати знання, тобто мислити, розвиткові академічно-професійних, фізичних і мистецьких здібностях. Важливо оцінити те, чи вмів учень/студент мислити, перевести реальну проблему в площину кількісних показників. Як і будь-яка реформа, радикальні зміни в освіті вимагають підготовки нових педагогів, які були б спроможні реалізувати у своїй професійній діяльності сенс громадянської й етичної місії, задля того аби кожен учень/студент міг розв'язувати важливі проблеми свого особистого і громадянського життя, створювати передумови для розвитку майбутнього свого суспільства, своєї цивілізації і людства.

Висновок. Головна мета освіти в ХХІ столітті – навчити пізнавати знання, підготувати учнів/студентів до дорослого і професійного життя, навчити їх вчитися протягом усього життя, допомогти їм навчитися пізнавати світ, набути інтелектуальних, емоційних, фізичних, соціальних і стратегічних ресурсів, щоб вирішувати найрізноманітніші проблеми і при цьому долати труднощі та ризикувати.

Ключові слова: освіта, пізнання знання, учні/студенти, вчителі/викладачі.

Today, it is not enough to provide certain knowledge in biology, history, mathematics, literature, chemistry, physics, physical education, etc., which can be obtained from the Internet and non-formal education in addition to school. Education today lacks the opportunity to consider the fundamental principles of life of an individual, a citizen and, most importantly, a Human Being (!). In order for a pupil/student to comprehend such a philosophy of life, both the teacher and the pupil/student need to integrate a lot of knowledge, which requires a more complex (integrated) way of understanding nature and society. Hence, the need to rely on two main stages in the educational process, taking into account the individual development of cognition: 1) spontaneous, i.e. conservative, not properly realized; 2) active-action, which is conscious, consciously organized and aimed at special knowledge production.

The purpose is to reveal current trends in the development of education and ways to reform it.

Methods. In our theoretical study, we used methodological ideas, methods and approaches that are correlated with the European-centric ideology and methodology of the New Ukrainian School.

Results. The paradigm shift in education in the context of the theory of cognition should be carried out by introducing the following complex topics at all levels of education – from primary to the following complex topics: knowledge of knowledge and its evolution; knowledge of nature and society, understanding of the human; comprehension of the ethical triad – individual-society-species. This approach will help to develop the abilities of pupils/students to understand individual and collective problems in all their complexity, and the educational process will arouse interest in ambiguity and ambiguity, and develop the ability to unite antagonistic relationships. The new system of education should consider different forms of rationality (theoretical, critical, self-critical), distortions of rationality (rationalization, instrumental reason, artificial intelligence), the expediency of open rationality (mainly scientific data that deny it and external criticism). education should not be about preparing for tests, but about helping students find their place in social life. It is necessary to realize that the economy in the twenty-first century no longer pays for what a person knows, but rewards what a person is able to do with what he or she knows. educational programmes are needed that emphasize self-esteem and individual development, the formation of the ability to advise oneself in life, teaching to learn and to acquire knowledge, i.e. to think, the development of academic and professional, physical and artistic abilities. It is important to assess whether a pupil/student is able to think, to translate a real problem into quantitative indicators. As with any reform, radical changes in education require the training of new teachers who would be able to implement the meaning of the civic and ethical mission in their professional activities, so that each pupil/student could solve important problems of their personal and civic life, create preconditions for the development of the future of their society, their civilization and humanity.

Conclusion. The main goal of education in the twenty-first century is to teach knowledge, prepare pupils/students for adult and professional life, teach them to learn throughout life, help them learn to know the world, acquire intellectual, emotional, physical, social and strategic resources to solve a variety of problems and at the same time overcome difficulties and take risks.

Key words: education, knowledge, pupils/students, teachers/lecturers.

Вступ

Людство стрімко увійшло у ХХІ століття зі своїм мультикультурним багатством, яке впродовж багатьох століть створювалося природним середовищем (якщо вірити, що Бог створив людину, то природа етнос з його культурою, в основі якої мова) наукою, економікою, технікою та вигодою. При цьому, за всіма наявними ознаками земна цивілізація рухається до дуже ймовірних і частих криз і навіть катастроф. Зауважимо, що «можливих» зовсім не означає чогось неминучого, фатального, але водночас і не виключає зміни вектору цивілізаційного розвитку.

Етноси, які ворогують то тут, то там на планеті Земля, все частіше думають про створення планетарного суспільства, яке може

створити умови не тільки для мирного життя, але й виживання, тобто збереження життя через розмноження (тільки не завдяки клонуванню, а природнім способом, який на думку генетиків є надійнішим і приємнішим !!!). В даному випадку мова не йде про створення якоїсь універсальної культури, а про формування планетарної природо відповідної цивілізаційної етики, тобто поведінки, на основі різних інтелектуально-духовних цінностей і переходу до ноосферного світобачення (глибоких перетворень у культурі мислення, пізнанні і світосприйнятті) [8].

На сьогоднішній день людство не здатне зорганізуватися, щоб уникнути життєво важливих проблем: загрози поширення та застосування термоядерної зброї (зокрема, засто-

сування в будь-якому варіанті ядерної зброї росією проти України негайно призведе до неконтрольованого її поширення, а то й приватизації), деградації атмо-, літо- та гідросфери, контролю використання природних ресурсів і в першу чергу води і лісів, раціонального розподілу продуктів харчування й уникнення голоду, попередження етнополітичних й релігійних конфліктів, які можуть стати детонатором зіткнення східної і західної цивілізацій.

Чи можливо всього цього уникнути? Без сумніву, що так, але необхідна зміна культури мислення в планетарному масштабі, яка призведе до творчого сплеску (Ренесансу ХХІ століття) і зародження планетарного суспільства. Одним з шляхів формування планетарного суспільства є поглиблення процесів комунікації планетарних культур для того, щоб сформувалося усвідомлення спільної відповідальності за збереження цих культур і головно життя людських етносів. Водночас, необхідний перехід від національної політики до цивілізаційно-планетарної, яка зможе пов'язати локальне і глобальне, окреме із загальним. На жаль, політики сьогодення мають дуже вузький спектр бачення подальшого цивілізаційного розвитку і головно через економіку (однією з головних причин агресії росії проти України в минулому і тепер є економічна складова).

Для людей з ознаками нового мислення стає очевидним, що спасіння людства через економіку не станеться. Сучасна політика мала б одночасно брати до уваги локальне, національне, континентальне та планетарне. Зокрема, цьому мала б сприяти метаморфоза ООН в ООН 2, про яку сьогодні веде розмову її Генеральний секретар Антоніу Гутерреш. Отже, новий вектор розвитку планетарної цивілізації лежить у двох площинах: глобалізації/деглобалізації через реформу мислення, яка під силу тільки *освіти* в найширшому розумінні цього поняття.

Без сумніву, що для формування культури мислення необхідно багато часу, зусиль. Цей процес вже розпочато в різних кутках нашої планети (в Україні у вигляді Нової української школи). При цьому реформа

освіти повинна здійснюватися за принципом сформульованим Жан-Жаком Руссо, а саме: «Вчитель повинен вчити жити». Що мав на увазі Руссо? Очевидно вчити бути особистістю, громадянином своєї держави та належним до планетарної спільноти. Сьогодні мало надавати певні знання з біології, історії, математики, літератури, хімії, фізики тощо, які можна окрім школи почерпнути в мережі Інтернет та в системі неформальної освіти. В освіті сьогодні бракує можливості розглядати фундаментальні засади життя індивіда, громадянина і саме головне Людини (!). Для того, щоб учень/студент могли осягнути саме таку філософію життя потрібно як вчителю/викладачу, так і учню/студенту інтегрувати багато знань, що вимагає більш складного (комплексного) способу пізнання природи і суспільства. Така система дасть змогу розвивати здібності індивіда для осмислювання індивідуальних і колективних проблем у їхній складності, а водночас буде збуджувати цікавість до не одно- і багатозначності, навчатиме об'єднувати протилежні (антагоністичні) відношення, щоб зрозуміти їх складність. Отже, освітній процес не повинен будуватися на окремих дисциплінах, а жититися ними, щоб зберегти і розвинути природні задатки, допитливість, творчість і намагання отримати відповідь на такі питання: що таке наука і істинні знання? Що таке індивід, людина? Що таке життя і яка його сутність? Що таке суспільство і як воно функціонує? Потрібно, щоб уже в шкільні роки діти чітко засвоїли різницю між гіпотезою, теорією (відкрита раціональність) і доктриною (закрита раціональність). Той, хто не навчився мистецтву пізнання в школі/університеті, не здатний відрізнити правильне судження від неправильного. В дорослому житті такими людьми легко маніпулювати, особливо політикам (!).

Саме головне, що повинен учень дізнатися від учителя – це те, що дана проблема, чи питання не є ще вирішені [15]. Щодо компетентнісного підходу (революції в навчанні ?), то це не є раціональний підхід. У найгіршому вимірі він дозволить замінити освічених рабів аморальними. Прояви цього вже є і будуть

посиливатися. Адже сила влади базується на аморальності народу (!) (наприклад, підтримка війни росії проти України більшістю московитів).

Мета – розкрити сучасні тенденції розвитку освіти та шляхи її реформування.

Методи. Ми застосували аналіз наукової літератури за напрямками: педагогіка, філософія освіти, філософська антропологія педагогічна герменевтика, методологія науки, педагогічна аксіологія, інноватика, системний аналіз, синергетика, педагогічна синергетика, фізична культура, ідеологія та, відповідно, шляхи реалізації компетентнісного підходу, сутністю якого є актуалізація особистісно-психологічного та ціннісно-сміслового чинників освіти. Методологічно значущою для нашого дослідження була концепція фундаменталізації знань, що включає ідею формування «інтегративної дисципліни» та рефлексивне управління якістю освіти. Важливими для дослідження була теорія пізнання, способи управління знаннями, освітньої інноватики, педагогічної інтеграції. Відповідно до ідей трансдисциплінарності, трансферу знань та їх педагогічної інтеграції, застосувалися підходи, візії і стратегії, характерні для психології, педагогічної і філософської антропології [19].

Результати. Освіта завжди, і сьогодні зокрема, дає певні знання, але, на жаль, не навчає того, що таке пізнання, не дає досягнути його механізм, складності, помилковість, ілюзії. Адже те, що в минулому було істиною, сьогодні є ілюзорним (наприклад, геоцентрична будова сонячної системи за Птолемеєм). Інший приклад: кремлівська пропаганда зробила московитів нашими ворогами, але те, що вони бачать і чують з екранів телевізорів є неправдою, тобто брутальною брехнею. Виявляється, що очі і вуха є поганими свідками для людей, якщо в них варварські душі, а також відсутнє критичне мислення і пізнання істини.

Зміна парадигми освіти в контексті теорії пізнання повинна здійснюватися шляхом впровадження на всіх рівнях освіти – від початкової до вищої таких комплексних

тем: пізнання знання та його еволюції; пізнання природи і суспільства, розуміння людського; осягнення етичної тріади – індивідуально-суспільство-вид. Такий підхід дасть змогу розвивати здібності школярів/студентів для усвідомлення індивідуальних і колективних проблем у всіх їх складнощах, а освітній процес викликати цікавість до неоднозначності і багатозначності, розвивати здібності об'єднувати антагоністичні відношення. Нова система освітнього процесу повинна розглядати різні форми раціональності (теоретичної, критичної, самокритичної) викривлення раціональності (раціоналізація, інструментальний розум, штучний інтелект), доцільність відкритої раціональності (головно наукових даних, які заперечують її, та щодо зовнішньої критики). Отже, як зазначено вище, необхідно, щоб учні/студенти мали чітке уявлення щодо різниці між теорією і доктриною. Теорія, як відомо, може бути науковою, але й псевдонауковою. Проте, вона є живим інструментом пізнання, якщо вона спроможна пояснити явища стосовно яких є заперечення, і за можливості використати їх для власних змін. Якщо вона перестає сприйматися, то зазнає відмирання. Доктрина, в тому числі військова, на це не здатна. Так, не дивлячись на багаточисельні доводи щодо хибності військової доктрини росії, вона твердо стоїть на позиціях свого творця (загарбання чужих територій) і відмовляється відмирати.

Зважаючи на стрімкі зміни клімату на планеті, які, очевидно, мають й антропогенну причину, зниження якості довкілля (гідро-, атмо-, літосфери), освітній процес повинен мати екологічне спрямування (формувати екологію дій, тобто здатності змінити дію стосовно екологічної системи залежно від деструктивних обставин, які склалися, або інформації, отриманої в процесі здійснення дій, наприклад високотехнологічного агровиробництва, яке є чи не найбільшим джерелом забруднення довкілля ксенобіотиками).

Нова парадигма освіти має знайомити учнів/студентів з життєвими, фундаментальними й глобальними проблемами, що

аж ніяк не є можливим під час вивчення окремих предметів (фізики, хімії, історії, біології тощо). Натомість, необхідні нові напрямки навчання, а саме: пізнання знання; пізнання й розуміння людського у його біопсихосоціальному вимірі (бачене й почуте не завжди відповідає дійсності, а її відображення у свідомості залежить від емоційного стану людини (наприклад, коли людина знаходиться в стані тривоги, то порушується здатність до об'єктивного сприйняття дійсності); пізнання планетарного цивілізаційного простору; зіткнення з сумнівними теоріями (наприклад, росіяни й українці єдиний народ). Такий підхід дає можливість весь культурний вплив (в сім'ї, дошкільному закладі, школі, коледжі, університеті, суспільному житті) сформувати принципи (сукупність правил) пізнання людиною світу. Отже, важливо наставляти учнів/студентів на те, що пізнання несе в собі значні ризики помилок і показувати їх причини й негативні наслідки. Педагоги зобов'язані брати до уваги те, що пізнання, людський розум мають певні обмеження і тому на даному етапі освіти виникає нова реальність (взаємодія розуму людини й штучного інтелекту).

Важливим є навчати тому, що таке суттєві знання. Знання суттєвого необхідні для розширення горизонтів здійснення людської свободи. На жаль, вони стихійно не виникають. Тому, на певному рівні особистого розвитку учні/студенти повинні усвідомити роль і функції пізнання, його рівні і форми (табл. 1) і почати робити свідомі зусилля задля їх при-

дбання. Якщо ж цього не відбудеться, то, скоріше за все, здійсниться консервація елементарного перцептивного знання, яке буде функціонувати в певному суспільному середовищі майже так, як функціонують умовні рефлексії [3]. Звідси випливає необхідність в навчальному процесі, з урахуванням індивідуального розвитку пізнання, опиратися на дві його основні стадії: 1) *стихійну*, тобто консервативну, належним чином не усвідомлену; 2) *активно-дійову*, що є усвідомленою, свідомо організованою та спрямованою на спеціальне продукування знань.

Окреслену мультиаспектність пізнання необхідно здійснювати через його різні види (*життєво-досвідне пізнання, мистецьке пізнання, наукове пізнання, релігійно-містичне пізнання* (немає сенсу заперечувати особливу значущість для людини того, що викладено у священних текстах і релігійних настановах, бо психофізіологічні властивості головного мозку мають не тільки реалістичну, а й міфологічну складову); *екстрасенсорне пізнання* – залишається непізнаним, але цікавість до нього зростає, особливо в кризові періоди життя як індивіда, так і суспільства.

Отже, можна зробити висновок, що пізнання постає як багатогранний та складний процес, у якому виявляються як духовні здібності людини, так і її найважливіші життєві зацікавлення.

Насамкінець, відзначимо, що пізнання знання вимагає від учня/студента постійно вдаватися до рефлексивності (самоаналізу), який має бути поєднаний з самокрити-

Таблиця 1

Рівні і форми пізнання [Табачковський, 2003]

Рівні пізнання	Об'єкт пізнання (завдання)	Форми пізнання	Результат пізнання
Перцептивний	Окремі властивості та ознаки речей	Відчуття Сприйняття Уявлення	Створення образу реальності
Раціонально-логічний	Зв'язки, функції, відношення речей	Поняття Судження Умовиводи	Створення понять, учень, теорій, концепцій
Синтезувальний	Синтез абстрактного мислення та наочного даного	Експеримент Досвід Практика	Підвищення рівня достовірності знання, вихід на нові обрії пізнання та діяльності

кою, щоб можна було осмислювати власні думки. Це вимагає мислити себе в минулому, теперішньому і майбутньому у культурно-соціальному вимірі власної життєдіяльності.

Заради об'єктивності відзначимо, що світ, в якому будуть жити діти і молодь сьогодні, змінюється в рази швидше, ніж сучасні школи, коледжі та університети. Чого мають навчати школи? Значна кількість дослідників переконана, що які б предмети/дисципліни не вивчали учні/студенти, справжнім випробуванням для системи освіти стане те, чи здатна вона прищепити дітям і молоді радість/насолу від навчання, тобто, чи спонукатиме їх до підвищення власної самооцінки, що є надто важливим для перманентного удосконалення свого розвитку (інтелектуального, духовного, фізичного, емоційного). Відтак стає очевидним, що у будь-якій успішній програмі самооцінка (!) є важливішою, ніж сам контент навчання.

У світі намагаються стандартизувати оцінювання, яке заохочується конкуренцією, яку уособлюють таблиці PISA від Організації економічного співробітництва й розвитку (ОСЕР). Проте, значна кількість країн, які мають добрі рейтинги PISA на національному рівні намагаються уникати надмірної стандартизації тестів. Наприклад, у Фінляндії існує тільки один національний підсумковий стандартизований тест (Matriculation Exam), який учні складають після закінчення школи старшого ступеня [27]. Оцінювачі з PISA все частіше розмірковують над необхідністю переглянути систему тестувань. Адже освіта має своїм завданням не підготовку до тестів, а допомогти учням знайти своє місце в суспільній життєдіяльності. **Необхідно усвідомити, що економіка в XXI столітті вже перестала платити за те, що людина знає, а винагороджує за те, що людина спроможна зробити з тим, що вона знає.** Google та штучний інтелект знає можливо не все, але дуже багато і тому потреба в когнітивних навичках поступово скорочується. Важливо оцінити те, чи вмє учень/студент мислити, перевести реальну проблему в площину кількісних показників. Це зробити значно складніше, але ці вміння тепер є над-

важливими. Виникла необхідність оцінювання творчих здібностей (вміння взаємодіяти з проблемою і знаходити правильне рішення коли в процесі цієї взаємодії вона змінюється). Зазначимо, що ці вміння можна перевірити тільки завдяки комп'ютерному моделюванню. Отже, оцінювання досягнень учнів – це складний і неоднозначний процес. За словами відомого педагога Елліота Ейснера [22], «не все те, що важливе, можна виміряти, й не все те, що можна виміряти, важливе» (більш детально проблему оцінювання розглянемо в окремій статті).

Важливим є вчити жити (вміти радити собі протягом життя). Інакше у багатьох в зрілому віці будуть одні невдачі і розчарування, а відтак депресія з усіма її наслідками (пияцтво, наркоманія, проституція, самогубство). Таким чином, необхідні такі освітні програми, які б наголошували на самооцінці й індивідуальному розвитку, формуванні вміння радити собі в житті, навчати вчитися і пізнавати знання, тобто мислити, розвиткові академічно-професійних, фізичних і мистецьких здібностей. Зазначимо, що фізичне удосконалення забезпечується засобами фізичної культури, яка має стосунок до багатьох культурних традицій (наприклад, дозвілля, рекреація, активний туризм, анімація, святкові заходи тощо), викликає глибокі переживання й творить відчуття колективної спорідненості (яскравим прикладом є поведінка вболівальників під час спортивних змагань). Фізична культура, в найширшому розумінні цього поняття, дає змогу працювати в команді, а також ділитися успіхами й невдачами в суспільно-контрольованому середовищі. Саме завдяки цьому, фізична культура виконує в збалансованому підході до творчої й культурної освіти таку ж важливу роль, як і інші предмети. На сучасному етапі, найбільш важливим завданням є перетворення фізичної культури в життєвий принцип, який буде змінюватися відповідно до розвитку суспільства.

Вивчати мистецтво й займатися ним – це дуже важливо, адже воно формує емоційний інтелект, який сьогодні є чи не більш важливим, ніж когнітивні здібності [5]. Різні види

мистецтва (музика, образотворче мистецтво, танці, драма, комедія) дозволяють висловлювати свої думки, емоції, передавати особисте ставлення до довколишнього світу. Мистецтво – один з найяскравіших видів людської культури. Через мистецтво учні/студенти пізнають культури народів світу і створюють власне уявлення про людей, які населяють планету Земля та їхні цивілізації. Освіта, заснована на мистецтві, навчає дивитися на проблеми свіжими очима і не даремно деякі мудрі керівники компаній набирають працівників, які обізнані в мистецтві, бо розуміють, що це люди творчі. При цьому важливим є засвоєння учнями/студентами планетарних знань: людської реальності як триєдиної системи – індивід/суспільство/вид; людина як суб'єкт, підпорядкований квазіподвійній програмі – одна з яких є егоцентричною, замкненою спочатку на власне «Я», а друга альтруїстична, інтегрована в «Ми»; нової парадигми планетарної цивілізації – від завоювання світу (наприклад, агресія московії проти України й Західної демократії) до глобалізації на демократичних принципах співжиття; розуміння іншого (людьми етносами, народами); зіткнення з сумнівами (індивідуальними, суспільними, історичними); етики (особистісної, громадянської, планетарної).

Реформа освіти повинна мати одним із завдань розвинути глибоке почуття прекрасного, яке б сприймалося як спосіб для практичної реалізації життєвих цілей кожної людини. Водночас реформа зобов'язана впровадити цивілізаційне навчання, яке б мало відбуватися в контексті західної цивілізації, цінності якої поширені на засоби масової інформації, рекламу, споживання, сім'ю, стосунки між поколіннями, підліткові субкультури, цивілізаційні та пагубні звички (гіпертрофоване споживання, надмірне використання автомобільного транспорту, забруднення довкілля пластиком тощо). Таке навчання – це своєрідний симбіоз, що об'єднує все найкраще з усіх цивілізацій.

Як і будь-яка реформа, радикальні зміни в освіті вимагають підготовки нових педагогів, які були б спроможні реалізувати у своїй

професійній діяльності сенс громадянської й етичної місії, задля того аби кожен учень/студент міг розв'язувати важливі проблеми свого особистого і громадянського життя, створювати передумови для розвитку майбутнього свого суспільства, своєї цивілізації і людства.

Вчителювання/викладання – це не просто робота чи професія. Це форма мистецтва. Як відомо формальна освіта має три основні складові: освітню програму, навчання/викладання та оцінювання. Найважливішим з цих трьох складових є якість процесу навчання/викладання. Так, Елістер Сміт у своїй книзі «High Performer: The Secrets of Successful Schools» (2011) пише: «Діти, які навчаються у найкращих вчителів та найкращих школах, щорічно вивчають щонайменше втричі більше, ніж ті, хто вчиться з найгіршими вчителями у найгірших школах. Щодо сучасної української школи, то вона поки що, на жаль, має слабкий педагогічний потенціал. За результатами дослідження (2018), стало відомо скільки українських учнів не змогли досягти базового рівня: з читацької грамотності – 25,9% (37–42 місце в рейтингу); з математичної – 36% (41–46 місце в рейтингу); з природничо-наукової – 26,4% (35–42 місце в рейтингу) [26].

У освітній галузі тривалий період відбуваються дискусії, а то й суперечки між адептами традиційних і прогресивних методів навчання. Їх можна схарактеризувати наступним чином: традиційне навчання (на даний час домінує у всіх закладах освіти України) – це коли вчитель/викладач стоїть перед учнями/студентами і викладає певну інформацію; прогресивне навчання – коли учні/студенти працюють у малих групах і навчаються шляхом дослідження й самоудосконалення (саморозвитку). Очевидно, на практиці чіткої межі між цими підходами не повинно бути. На одному уроці/занятті – це виклад фактів та інформації, а на інших – дослідницькі проекти, робота в групах. Талант, мистецтво педагога полягає в тому, щоб віднайти правильне співвідношення цих двох підходів з урахуванням можливостей учнів/студентів.

Освітні програми, особливо шкільні, повинні базуватися на чотирьох видах навчання: творчого, технічного, контекстного і критичного розвитку. Адже творення передбачає розвиток творчого вираження учня/студента й технічних умінь [29]. Ці чотири види розвитку учня/студента повинні стосуватися усіх предметів/дисциплін освітніх програм: гуманітарних, природничих, фізичної культури. При цьому, між цими чотирма видами навчання (розвитку) повинна існувати рівновага. І щоб її досягнути, необхідно дотримуватися чотирьох головних правил: зацікавленості, заохочення, сподівання і мотивації. Талановиті вчителі/викладачі усвідомлюють, що знати досконало свій предмет – це добре, але замало для того, щоб зацікавити учнів до саморозвитку. Необхідно захопити учнів/студентів своїм предметом, створити умови та атмосферу, в яких ті захочуть вчитися.

Відомо, що діти від природи допитливі. Щоб заохотити їх до навчання, саморозвитку, треба постійно підтримувати високий рівень їх допитливості. Головне, щоб учні/студенти хором питали: як, як, як? [29]. Як тільки вчителю./викладачу вдалося змусити учня/студента запитати «як» і «чому» – це свідчить про те, що ви їх зацікавили, а відтак завдання не дати цій цікавості згаснути. Для того, щоб зацікавити дітей/студентів ставити запитання й зацікавити їх, треба спочатку дізнатися, що відбувається в їхньому житті після уроків/занять [21].

Учні/студенти потребують учителів/викладачів, які вірять у них. Один з методичних прийомів, який дозволяє заохочувати до навчання – це акцент на позитивах. Наприклад, під час перевірки контрольних робіт вказувати на кількість правильних, а не поганих відповідей, тобто зосереджувати учнів/студентів на позитиві. Це та основа, від якої можна рухатися вперед, зрозуміти – він за них уболіває [25].

Важливо, щоб учитель/викладач не тільки викладав свій предмет, а водночас був наставником і провідником, який формує в учнів/студентів впевненість, спонукає повірити у свої можливості. Адже головна мета освіти – під-

готувати учнів/студентів до дорослого і професійного життя, навчити їх вчитися протягом усього життя, допомогти їм навчитися пізнавати світ, набути інтелектуальних, емоційних, фізичних, соціальних і стратегічних ресурсів, щоб вирішувати найрізноманітніші проблеми і при цьому долати труднощі та ризикувати [9]. Чомусь і досі прийнято вважати: якщо є диплом, то людина може викладати. Але нерідко ми маємо не педагогів з дипломом, а людей, які є носіями дипломів (причина в тому, що на навчання беруть будь-кого, хто може його оплатити). Зовсім по іншому до відбору майбутніх педагогів ставляться в країнах Європи. Наприклад, щоб потрапити на навчання на педагогічні спеціальності у Фінляндії, приблизно так само важко, як вступити до найпрестижніших університетів світу. Але навіть у цій країні вчителів далеко не завжди знайдеш у першій третині випускників з найкращим рівнем грамотності або математичних знань.

Досконале знання предмету – це важлива складова професіоналізму учителя/викладача. Але є ще й інші вимоги до педагога: наприклад вміння подати так матеріал, щоб заохотити учнів/студентів до навчання. Провідні освітні системи (наприклад, Фінляндія, Японія) вкладають надзвичайно багато коштів у відбір і професійний вишкіл учителів (в тому числі і в систему післядипломної освіти), а професію вчителя глибоко шанують і добре оплачують (!). До речі, непродуманий підхід до підготовки і працевлаштування учителів/викладачів і надмірна економія коштів завжди і скрізь призводить до того, що в школах та університетах нерідко викладають не найкращі. Відтак, це дорого обходиться суспільству: навчання стає низької якості, а учні і студенти втрачають можливість належним чином реалізувати себе в житті.

В системі підготовки вчителів завжди переважала теорія, а «клінічній практиці» відводилося менше уваги (сьогодні це 5% із загального числа кредитів). Цього явно мало. Для компенсації цього дефіциту необхідно, щоб більшість курсів мали навчальну практику, яка здійснюється безпосередньо під

час занять. Отримавши диплом бакалавра чи магістра (*переконані, що необхідно запровадити однорівневу, магістерську, систему підготовки вчителя, як це відбувається в медицині*), більшість випускників не відчують себе готовими до виконання функцій вчителя. Їм не вистачає викладацьких й організаційних умінь. Через це їм буває важко в перші 3-5 років діяльності [10]. Ті вміння, яких учителі зараз набувають методом проб і помилок, можна закладати систематично й наперед. Хірурги, як відомо, починають із тварин, а не з пацієнтів. Найважливіше питання: чого вчити сучасного вчителя? По-перше, вчитель повинен дотримуватися формального стилю мовлення, не зловживати пишномовними конструкціями. По-друге, вчитель повинен володіти способами втримувати увагу учнів. По-третє, вміти підвищити число учнів в класі, які вміють мислити і збільшити час, який вони на це витрачають. По-четверте, володіти прийомами когнітивного тренування (наприклад, для учнів початкової школи – це особистісно-орієнтоване навчання, проблемне навчання, кооперативне навчання, технологія проєктної діяльності, створення ситуації успіху на уроках, заохочення незначних успіхів і досягнень, казкотерапія, музикотерапія, бібліотекотерапія, бесіди і «мозковий штурм», ділові ігри і дискусії, графічні організатори – схеми павутинки, матриці, сюжетні карти, дослідження, ланцюжки послідовності, знаємо-дізналися-хочемо дізнатися).

Професія педагога – єдина з усіх інших, яка вимагає від початківців того самого рівня умінь, як і від ветеранів з багаторічним стажем педагогічної діяльності. Те, що називають «професійним зростанням», здебільшого не витримує жодної критики, як і система для його оцінювання (наприклад, сертифікаційний тест ЗНО для вчителів початкової школи).

Досвідчені вчителі/викладачі – це базис добрих шкіл/університетів. Проте, викладання – це не вроджений талент і не прихисток для тих, хто ніде, крім школи, не знайшов собі місця, а «надзвичайно тонке, складне й прекрасне ремесло, якого можна навчитися

(на жаль, багато хто вірить в те, що здатність учити – результат більше вродженого таланту, ніж навчання).

Виконуючи свої функції, вони досягають трьох головних цілей: натхнення (надихають учнів своєю любов'ю до предмету та мотивують їх до саморозвитку); упевненості (допомагають учням/студентам пізнати знання, набути компетентностей, вмінь і навиків, які роблять їх упевненими в собі); творчості (дають змогу експериментувати, досліджувати, сумніватися, ставити запитання та нестандартно мислити). Такий підхід можна охарактеризувати таким гаслом: «Я не навчаю біології, фізики, хімії тощо; я навчаю своїх учнів, як вивчати ці предмети». Відтак, вони повинні частіше питати своїх учнів не «що?», а «чому?» і «як?». А відтак все наше майбутнє – це творчість, освіта і культура.

Сьогодні все ширшої популярності в різних країнах набуває домашнє навчання. Це найвищий рівень участі батьків в освіті дітей. Так в США, на даний час біля 5% дітей шкільного віку навчаються вдома. Щодо України, то таких даних ми не знаходимо в доступних джерелах. Домашнє навчання є привабливим з багатьох причин, головними з яких є індивідуалізація освіти, відсутність потреби витрачати час на підготовку до стандартизованих тестів. Батьки доповнюють домашнє навчання онлайн-курсами, заняттями з репетиторами й участю в різних проєктах. Проте, домашнє навчання не сприяє соціалізації і, на жаль, дорого обходиться. Але не важливо де вчитися. Головне завдання – зробити навчання цікавим, ефективним і зорієнтованим на потреби й зацікавленості дитини.

У центрі навчального процесу та його ефективності знаходяться дві постаті: учень і вчитель. Проте, щоб вони могли ефективно взаємодіяти, необхідний творчий керівник школи, який поєднує в собі лідера і менеджера. Лідерство – це бачення, а управління – реалізація цього бачення. Для реалізації цього бачення йому потрібна підтримка колективу і ресурси. Але кожен директор школи повинен усвідомлювати, що його найголовніше завдання не поліпшувати показники ЗНО (тестування),

а сформувати спільноту однодумців, до якої ввійдуть учні, вчителі, батьки, дирекція, спонсори, які працюватимуть заради фактора майбутнього (the future factor). При цьому, щоб будь-які інновації не сприймалися вороже, треба спочатку підготувати ґрунт, тобто створити умови, щоб всі учасники проєкту залучилися до нього добровільно. Свобода дій – це те, що неодмінно принесе успіх в досягненні поставлених цілей.

Не можемо оминати проблеми, які виникли в освіті у зв'язку з ковідом і війною московії проти України. По-перше, це вимушене онлайн навчання (іноді не має альтернативи, але в тій чи іншій мірі зберігає освітній процес), яке розриває фізичний контакт учня/студента з вчителем/викладачем. В системі заочного навчання в закладах вищої освіти більшість ЗВО повністю перейшли на онлайн навчання. Питання щодо якості онлайн навчання залишається відкритим, але назагал якість освіти всіх рівнів за час пандемії, а в Україні й за час війни суттєво знизилася. Результати дослідження Еріка Ганушека зі Стенфорду [24] засвідчують, що для економіки США це спричинить втрати у 28 трлн доларів до кінця століття. Очевидно, ще гірші наслідки будуть в Китаї та європейських країнах. Ці втрати є результатом вимушеного, надмірного використання дистанційного навчання, яке не дає можливості у повній мірі сформувати важливі навички, як-то критичне мислення, реалізація проєктів, робота в команді тощо.

Виникає низка питань: що робити навчальним закладам, щоб запобігти подібному розвитку подій? Чи повністю заклади освіти використовують потенціал онлайн-навчання? Як найкраще забезпечити поєднання он- і офлайн навчального процесу, якщо заочне у ЗВО, а подекуди й очне забезпечити повністю не є можливим? Як у випадку надмірного застосування онлайн-навчання навчальними закладами, у тому числі вищої освіти, можна запобігти зменшенню кваліфікаційного розриву на ринку праці, за яким Україна знаходиться зараз на 89 місці у світі згідно до The Global Talent Competitiveness Index 2022?

Українська освіта і наука отримала нового міністра в лиці Оксена Лісового і віце-прем'єр-міністра Михайла Федорова, у віданні якого галузь освіти і науки. Ми почули від них основні пріоритети щодо подальшого розвитку освіти і науки. Одним з таких є забезпечення онлайн навчання в дошкільних закладах, школах, ліцеях, коледжах, університетах, створивши для цього безпечні середовища для всіх учасників освітнього процесу, а водночас і створення найсучасніших онлайн платформ для потреб навчальних закладів. Архіскладне, але можливе для виконання завдання. При цьому, МОН повинно звернути увагу на те, що знаходячись в укриттях під час повітряних тривог, у більшості випадків навчальний процес припиняється на декілька годин. Причина в тому, що в укриттях немає можливості здійснювати освітній процес, а треба, щоб вони були.

І насамкінець: в Україні запроваджений проєкт «Нова українська школа» тож необхідно розробити і реалізувати проєкт «Новий вчитель» (!!!).

Дискусія.

В світі функціонує безліч цікавих моделей освіти. Україна в останнє десятиліття намагається створити сучасну модель освіти, використовуючи досвід європейських країн (наприклад, Польщі, Фінляндії), тобто рухається шляхом гібридизації. Але нам видається, що найефективнішою моделлю є використання потенціалу своєї національної культури. В цьому контексті прикладом може бути Китай. Особливість освіти в цій країні полягає в мудрому поєднанні інформаційних складових освіти із власними національними традиціями. Зокрема – це концепції філософа Конфуція, які й сьогодні є революційними (наприклад, навчання не повинно обмежуватися стінами школи, поєднання нових ідей зі старими концепціями, навчати як учитися, учитель повинен пристосовуватися до індивідуальних потреб учнів тощо) [6]. Натомість, в Україні, навіть у фізичній культурі, запроваджуються засоби, які притаманні іншим культурним спільнотам (наприклад, сквош, доджбол, лакрос, петанк, корфбол, алтимат фрізбі тощо).

Добре, а де українські надбання, які мали б стати базисом фізичного удосконалення шкільної молоді (наприклад, бойовий гопак, боротьба на поясах, народні ігри і забави) [1, 13, 14, 20]. Проте, не засоби вирішують ефективність фізичної культури в школі, а оптимальне співвідношення фізичних навантажень різної спрямованості на рівні, як мінімум, порогових величин (таких, що забезпечують тренувальні ефекти). *Було б ідеально, якщо б в школах запровадили три спарені уроки фізичної культури (у початковій школі 3х60 хвилин, а в базовій і старшій – 3х90 хвилин). До речі, на початку ХХ століття у Львівських гімназіях проводилися двохгодинні уроки фізичної культури* [11].

Багато чого навчають у школах, але, на жаль, науку про те, як учитися мало де практикують. Є підтвердження того, що найбільш ефективною сьогодні є чотирьохкомпонентна модель навчання. Цими компонентами є такі: особистий розвиток, формування почуття власної гідності й високої самооцінки; формування життєвих навичок, зокрема творчого розв'язання проблем і корекції власної траєкторії життя; формування вмінь навчатися і критично мислити; навчання яке б інтегрувало різні предмети [15]. Реалізація цієї моделі вимагає зробити школу автономним дослідницько-науковим осередком в громадах, налагоджувати контакти між школами як в Україні, так і за її межами [23]. Для підвищення ефективності реалізації навчальних програм необхідна тотальна комп'ютеризація освітнього процесу, яка підніме рівень комунікаційних можливостей через інтернет, в тому числі з використанням штучного інтелекту (ШІ). Є всі підстави сподіватися, що цьому буде сприяти призначення віце прем'єр-міністром Михайла Федорова. Біл Гейтс, президент компанії Microsoft зазначив, «що Інтернет, (а тепер ще й ШІ) – це як приплив. Його хвилі заллють комп'ютерну індустрію та інші сфери суспільного життя, затоплюючи тих, хто так і не навчився триматися на плаву».

Особливу увагу, як переконують дослідники [12, 29], необхідно звернути на розвиток комплексного пізнання природи і суспіль-

ства, розкриття його вищих можливостей. Важливо дати кожному учневі можливість відчувати себе вчителем і навпаки, влаштувати у старших школах центри, що опираються на різні типи компетентностей й задовольняють індивідуальні потреби учнів.

Громади зобов'язані ретельно обирати директорів (звичайно не за партійними квотами), а директорам дати можливість залучати до освітнього процесу найкращих вчителів. Іншим важливим завданням директора – це налагоджувати партнерство з бізнесовими структурами, меценатами та різними фондами.

Хоч як школи будуть старатися змінитись, їхня ефективна освітня діяльність залежить від політичного клімату. Швидкі зміни, як стверджують дослідники [6, 16], відбуваються в тому випадку, якщо їх підтримує місцева й національна влада (творці політики). Творці політики – це та категорія бюрократів, які встановлюють правила і визначають практичні умови, в яких мусять працювати школи. Що вони мають зробити, щоб можна було досягти чотирьох основних цілей освіти: економічної, культурної, соціальної та особистої? Справжня роль ефективних лідерів у галузі освіти не командувати і контролювати, а дбати про реалізацію чотирьох головних принципів: здоров'яформування, справедливості, турботливості та якості педагогічного середовища [18].

Незаперечним є те, що престижність професії вчителя і оплата праці тісно між собою взаємопов'язані. Допоки на вершині піраміди цивілізаційних цінностей буде знаходитися грошова одиниця, цей симбіоз нікуди не дінеться. Водночас, для того, щоб професію вчителя йшли здобувати найкращі випускники шкіл, необхідно в соціумі підняти престиж цієї діяльності (читай, платити достойну заробітну плату) [7]. Економія на вчителях дорого обходиться суспільству [16].

Декілька міркувань щодо штучного інтелекту (ШІ) та його використання в системі освіти. Як відомо, ШІ – це програмне забезпечення, яке здатне самонавчатися. Воно обробляє інформацію, робить дуже багато спроб у будь-якій справі, починаючи від шахів

і закінчуючи створенням зображень. Далі аналізує, що в нього вийшло добре, а що – погано і відповідно до цього змінює свій алгоритм. Ось це і є самонавчання ШІ: адаптувати свій алгоритм на основі результатів попередніх дій. Ця технологія – не нова: її зачатки з'явилися в 1960-х роках. Останні 20 років вона дуже активно розвивається. А ось цього року ШІ яскраво й очевидно вийшов на масовий ринок як чат GPT або Midjourney (програма для створення зображень).

Попри всі негаразди, будь-яка велика війна завжди приносить нові соціальні зміни, нові технології, нові можливості. Україна зараз є тим середовищем, де дуже легко можуть з'являтися інновації для всього світу. При цьому, нам зараз треба вирішити: ми хочемо відбудовувати старе чи створювати нове й інноваційне. Очевидно, просто відбудувати зруйновані навчальні заклади – це найгірше, що ми можемо зробити. Адже маємо історичний шанс змінитися докорінно: бути не лише споживачами інновацій і технологій, а й їхніми творцями.

В освітній процес стрімко увійшов штучний інтелект. Як учителям та викладачам слід сприймати штучний інтелект? Найперше необхідно визначити, хто такий сучасний учитель? Це особа, яка переказує підручник, чи наставник? Якщо вчитель/викладач – це наставник, то він має прокладати для учня/студента шлях до її саморозвитку і бути для неї бажаним провідником. Відомо, що школярі/студенти вже активно взаємодіють зі ШІ, запитують у нього про все, що їх цікавить – для них це вже майже звична технологія. Учитель/викладач, для якого це не є важливою технологією, не зможе бути наставником для учнів/студентів. Він і надалі буде виконувати навчальні програми замість того, щоби прокладати для школярів/студентів шлях уперед. Звісно, щоби учитель/викладач використав штучний інтелект у своїй освітній практиці, йому необхідна важлива риса – цікавість. Тому що це наймовірно цікаво бути очевидцями і співтворцями такої кількості інноваційних змін, які випали на наше життя. І тут у вчителя/викладача є два варіанти: перший – «Я» цього бою або ігнорую, продовжу здійснювати освітній про-

цес так, як робив це в минулому часі». При цьому школярі/студенти дедалі більше втрачають увагу, концентрацію і відволікаються, а я дивуюсь і страждаю, чому вони байдужі до навчання. Другий варіант: «Ого, як цікаво, давайте я в цьому розберусь, давайте ми разом з дітьми будемо в цьому розвиватись! Можливо, школярі/студенти мені розповідатимуть, як вони користуються чатом GPT, і ми з ними почнемо вирішувати ті чи інші проблеми за допомогою штучного інтелекту».

Штучний інтелект – це шанс для вчителя/викладача перетворити уроки/заняття на творчість. Але для цього доведеться відмовитись від запам'ятовувань і перейти на проєктний підхід, у якому буде більше творчості і в якому школярі/студенти і будуть вчитися не надавати правильні відповіді, а ставити правильні запитання. Так, GPT повертає нас до мистецтва правильного запитування. Бо він може зробити дуже халтурну роботу, а може створити шедевр – усе залежить від того, хто і що запитує. ШІ не заміняє вчителя/викладача, він здійснює лише ту частину роботи, в якій вчителя/викладача немає. Технології ШІ виконуватимуть усі автоматизовані завдання, а у людей буде значно більше часу для креативності, емпатії, натхнення, проєктів і продукування ідей. Штучний інтелект не спричинить деградації навчання, за умови, що ми не будемо намагатися захапати старі підходи в нову реальність. Головне, щоби у навчальний процес повернулася цікавість. До речі, від грецької *skole* – це дозвілля. Школи ніколи не планувались як конвеєри з виробництва однакових, стандартизованих особистостей. Школа має бути місцем індивідуальної і групової творчої діяльності.

Для вчителів/викладачів Chat GPT може стати ресурсом швидкого пошуку та генерації освітніх завдань. Наприклад, для уроків математики він може придумати приклади і рівняння. Також ШІ допоможе в генерації текстових задач для учнів початкової школи.

Оскільки Chat GPT – мовна модель, він пропонує оригінальні теми рефератів і творів.

Також Chat GPT буде корисним педагогам для дослідження нових методик. Він дуже

гарно підказує цифрові інструменти для вчителів. Наприклад, ви хочете створити освітній ресурс, але не знаєте, де це зробити. Чат-бот відразу видає перелік платформ з усіма їхніми перевагами та недоліками. Важливо лише чітко формулювати завдання.

Багато педагогів зараз займаються науково-методичною діяльністю. У цьому чат-бот також може допомогти. Коли ми раніше писали статті, то відкривали купу джерел, аналізували їх і перефразовували. Тепер чат робить це замість нас. Адже Chat GPT – це насправді набагато більше за пошуковик. Він генерує абсолютно нові тексти з урахуванням того, що знаходить у Google. І робить це досить якісно. Він не просто видає визначення та уривки зі статей. А порівнює, робить висновки, рекомендує що почитати далі.

Усім, а вчителям/викладачам в першу чергу, треба усвідомити: нові технології – наше майбутнє, але воно вже поруч. Ми від цього нікуди не дінемося. Не пере чекаємо. А найкращий спосіб використати це собі на користь – очолити.

Неможливо точно передбачити, коли і чи повністю замінить штучний інтелект учителів/викладачів у закладах освіти. На даний час штучний інтелект хоч і досяг значного прогресу, але ще має обмеження та не може повністю відтворити суб'єкт-суб'єктну взаємодію та емпатію, які часто є важливими в освітньому процесі. Отже, штучний інтелект буде інтегруватися в освіту різними способами, але мало ймовірно, що він повністю замінить вчителів/викладачів у найближчому майбутньому.

Висновки

1. Радикальні зміни в освіті вимагають підготовки нових педагогів, які були б спроможні

реалізувати у своїй професійній діяльності сенс громадянської й етичної місії, задля того аби кожен учень/студент міг розв'язувати важливі проблеми свого особистого і громадянського життя, створювати передумови для розвитку майбутнього свого суспільства, своєї цивілізації і людства.

2. Освітні програми, особливо шкільні, повинні базуватися на чотирьох видах навчання: творчого, технічного, контекстного і критичного розвитку. Ці чотири види розвитку учня/студента повинні стосуватися усіх предметів/дисциплін освітніх програм: гуманітарних, природничих, фізичної культури. При цьому, між цими чотирма видами навчання (розвитку) повинна існувати рівновага. І щоб її досягнути, необхідно дотримуватися чотирьох головних правил: зацікавленості, заохочення, сподівання і мотивації.

3. Нова парадигма освіти має знайомити учнів/студентів з життєвими, фундаментальними й глобальними проблемами, спонукати до розуміння людського у його біопсихосоціальному вимірі, до пізнання планетарного цивілізаційного простору. Такий підхід дає можливість весь культурний вплив (в сім'ї, дошкільному закладі, школі, коледжах, університетах, суспільному житті) сформувати у принципи (сукупність правил) пізнання людиною світу.

4. Головна мета освіти – підготувати учнів/студентів до дорослого і професійного життя, навчити їх вчитися протягом усього життя, допомогти їм навчитися пізнавати світ, набути інтелектуальних, емоційних, фізичних, соціальних і стратегічних ресурсів, в тому числі за допомогою штучного інтелекту, щоб вирішувати найрізноманітніші проблеми і при цьому долати труднощі та ризикувати.

Література

1. Арзютов Г.М., Лахно Д.М., Рябчун Л.Я., Арзютов Г.Г., Квартич В.В. Визнання української боротьби на поясах у світі. Національні бойові культури в контексті світової цивілізації. Феномен: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя, 2015. С. 5-12.
2. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2008. 684 с.

References

1. Arziutov H.M., Lakhno D.M., Riabchun L.Ya., Arziutov H.H., Kvartych V.V. Vyznannia ukrainiskoi borotby na poiasakh u sviti. Natsionalni boiovi kultury v konteksti svitovoi tsyvilizatsii [Recognition of Ukrainian belt wrestling in the world. National martial cultures in the context of world civilization]. Fenomen: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Zaporizhzhia, 2015. S. 5-12.

3. Вовк О.І. Філософські основи пізнання: мультипарадигмальність і гносеологічний плюралізм. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2014. Вип. 19. С. 21-25.
4. Готтман Джон, Деклер Джоан. Емоційний інтелект у дитини. Харків: Віват, 2022. 272 с.
5. Гоулман Деніел. Емоційний інтелект. Харків: Віват. 2018. 508 с.
6. Драйден Гордон, Вос Джаннетт. Революція в навчанні. Львів: Літопис, 2005. 541 с.
7. Дутчак Руслан. Надбавка за престижність праці за рахунок ОМС – нюанси. *Бухгалтерія для бюджету та ОМС*. 2022. № 3. С. 3-6.
8. Запорожан В. Ноосферне мислення В.І. Вернадського – ноетика. *Світогляд*. 2013. № 1. С. 48-51.
9. Концепція нової української школи. Упорядники: Л. Гриневиц та ін. К., 2016. 34 с.
10. Мицкан Б.М., Мицкан Т.С. Рівень сформованості акмеологічної компетентності бакалаврів фізичної культури. Матеріали п'ятого регіонального науково-методичного семінару, приуроченого 30-й річниці створення Національного олімпійського комітету України «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді». Тернопіль, 18-19 грудня 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 112-115.
11. Заборняк С., Кухцяк М., Мицкан Б., Мицкан Т. Фізична культура в українських школах Галичини (1986–1918 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2020. Вип. 35. С. 32-41.
12. Морен Едгар. Шлях. За майбутнє людства. К.: Ніка-Центр, 2014. 255 с.
13. Пилат В. Бойовий гопак. Галицька видавнича спілка. 1999. 336 с.
14. Приступа, Є.Н. Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури: дис. докт. пед. наук. Львів, 1995. 367 с.
15. Рансьєр Жак. Учитель-незнайко. П'ять уроків із розкріпачення розуму. К.: Ніка-Центр, 2013. 168 с.
16. Робінсон Кен, Лу Ароніка. Школа майбутнього. Львів: Літопис, 2016. 257 с.
17. Табачковський В.Г., Булатов М.О., Хамітов Н.В. Філософія: світ людини: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
18. Товканець О. Особливості управління освітою в центральноєвропейських краї-
2. Bykov V.Yu. Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity [Models of organizational systems of open education]: monohrafiia. Kyiv: Atika, 2008. 684 s.
3. Vovk O.I. Filosofski osnovy piznannia: multyparadyhmalnist i hnoseolohichnyi pliuralizm [Philosophical foundations of cognition: multiparadigmality and epistemological pluralism]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturознаvstvo*. 2014. Vyp. 19. S. 21-25.
4. Hottman Dzhon, Dekler Dzhoan. Emotsiyni intelekt u dytyny [Emotional intelligence in a child]. Kharkiv: Vivat, 2022. 272 s.
5. Goulman Deniel. Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence]. Kharkiv: Vivat. 2018. 508 s.
6. Draiden Hordon, Vos Dzhannett. Revoliutsiia v navchanni [A revolution in education]. Lviv: Litopys, 2005. 541 s.
7. Dutchak Ruslan. Nadbavka za prestyzhnist pratsi za rakhunok OMS – niuansy [Premium for the prestige of work at the expense of OMS – nuances]. *Bukhhalteriia dlia biudzhetu ta OMS*. 2022. №3. S. 3-6.
8. Zaporozhan V. Noosferne myslennia V.I. Vernadskoho-nooetyka [Vernadskyi – nooetics]. *Svitohliad*. 2013. №1. S. 48-51.
9. Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly [The concept of a new Ukrainian school]. *Uporiadnyky: L. Hrynevych ta insh. K.*, 2016. 34 s.
10. Mytskan B.M., Mytskan T.S. Riven sformovanosti akmeolohichnoi kompetentnosti bakalavriv fizychnoi kultury [Рівень сформованості акмеологічної компетентності бакалаврів фізичної культури]. *Materialy piatoho rehionalnoho naukovy-metodychnoho seminaru, pryurochenoho 30-y richnytsi stvorennia Natsionalnoho olimpiiskoho komitetu Ukrainy «Innovatsiini pidkhody do fizychnoho vykhovannia i sportu studentskoi molodi»*. Ternopil, 18-19 hrudnia 2020 r. Ternopil, 2020. S. 112-115.
11. Zaborniak S., Kukhtsiak M., Mytskan B., Mytskan T. Fizychna kultura v ukrainskykh shkolakh Halychyny (1986–1918 rr.) [Physical education in Ukrainian schools of Galicia (1986–1918)]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Fizychna kultura*. 2020. Vyp. 35. S. 32-41.
12. Moren Edhar. Shliakh. Za maibutnie liudstva [For the future of humanity]. K.: Nika-Tsentr, 2014. 255 s.
13. Pylat V. Boiovyi hopak [Battle hopak]. *Halytska vydavnycha spilka*. 1999. 336 s.
14. Prystupa Ye.N. Stanovlennia i rozvytok pedahohichnykh osnov ukrainskoi narodnoi fizychnoi kultury [Formation and development of pedagogical foundations of Ukrainian national physical culture]: dys. dokt. ped. nauk. Lviv, 1995. 367 s.

нах на регіональному і національному рівнях. Молодь і ринок. 2021. №5-6 (191-192). С. 25-31.

19. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 3-тє видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2020. 396 с.

20. Цьось А.В. Українські народні ігри та забави: навч. посіб. Луцьк: Надстир'я, 1994. 96 с.

21. Carl Honore. In Praise of Slowness: How a Worldwide Movement Is Challenging the Cult of Speed. San Francisco: Harper San Francisco, 2004. 320 p.

22. Eisner Elliot W. The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press, 2004. 280 p.

23. Green Elizabeth. Building a Better Teacher: How Teaching Works (and How to Teach It to Everyone). WW Norton & Company, 2014. 397 p.

24. Hanushek Eric A. An Effective Teacher in Every Classroom: A Lofty Goal, but How to Do It? Education Next. 2010.N10(3). P. 47–52.

25. Joe Harrison. One Size Doesn't Fit All! Slow Education at Holy Trinity Primary School Darwin. <http://sloweducation.co.uk/2013/06/13/one-size-doesn't-fit-all-slow-education-at-holy-trinity-schul-darwen/>.

26. National Report on the Results of the International PISA-2018 Education Quality Survey. Qty. ed.: M. Mazorchuk (main author), T. Vakulenko, V. Tereshchenko, G. Bychko, K. Shumova, S. Rakov, V. Gorokh and others; Ukrainian Center for Educational Quality Assessment. Kyiv: UCEAO, 2019. 439 p. http://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf

27. Partanen Anu. What Americans Keep Ignoring About Finland's School Success. The Atlantic.com., 29.12.2011. <http://www.theatlantic.com/national/archive/2011/12/what-americans-keep-ignoring-about-finlands-school-success/250564#.Tv4jn7hW2CU.twitter>.

28. Smith Alistair. High Performers: The Secrets of Successful Schools. Carmarthen Wales: Crown House Pub. 2011.

29. Sugata Mitra. The Child-Driven Education. http://www.ted.com/talks/sugata_mitra_the_child_driven_education/transcript?language=en

15. Ransier Zhak. Uchytel-neznaiko. Piat urokiv iz rozkripachennia rozumu [he teacher is a stranger. Five lessons on freeing the mind]. K. : Nika-Tsentr, 2013.168 s.

16. Robinson Ken, Lu Aronika. Shkola maibutnoho [School of future]. Lviv: Litopys, 2016. 257 s.

17. Tabachkovskiy V.H., Bulatov M.O., Khamitov N.V. Filosofii: svit liudyny [Philosophy: the world of man]: navch. posib. Kyiv: Lybid, 2003. 432 s.

18. Tovkanets O. Osoblyvosti upravlinnia osvitoiu v tsentralnoievropeiskykh krainvkh na rehionalnomu i natsionalnomu rivniakh [Peculiarities of education management in Central European countries at the regional and national levels]. Molod i ryнок. 2021. №5-6 (191-192). S. 25-31.

19. Khamitov N.V. Filosofska antropolohiia: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu [Philosophical anthropology: current problems. From theoretical to practical turn]. 3-tie vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv: KNT, 2020. 396 s.

20. Tsos A.V. Ukrainski narodni ihry ta zabavy [Ukrainian folk games and entertainment]: navch. posib. Lutsk: Nadstyria, 1994. 96 s.

21. Carl Honore. In Praise of Slowness: How a Worldwide Movement Is Challenging the Cult of Speed. San Francisco: Harper San Francisco, 2004. 320 p.

22. Eisner Elliot W. The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press, 2004. 280 p.

23. Green Elizabeth. Building a Better Teacher: How Teaching Works (and How to Teach It to Everyone). WW Norton & Company, 2014. 397 p.

24. Hanushek Eric A. An Effective Teacher in Every Classroom: A Lofty Goal, but How to Do It? Education Next. 2010.N10(3). P.47–52.

25. Joe Harrison. One Size Doesn't Fit All! Slow Education at Holy Trinity Primary School Darwin. <http://sloweducation.co.uk/2013/06/13/one-size-doesn't-fit-all-slow-education-at-holy-trinity-schul-darwen/>.

26. National Report on the Results of the International PISA-2018 Education Quality Survey. Qty. ed.: M. Mazorchuk (main author), T. Vakulenko, V. Tereshchenko, G. Bychko, K. Shumova, S. Rakov, V. Gorokh and others; Ukrainian Center for Educational Quality Assessment. Kyiv: UCEAO, 2019. 439 p. http://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf

27. Partanen Anu. What Americans Keep Ignoring About Finland's School Success. The Atlantic.com., 29.12.2011. <http://www.theatlantic.com/national/archive/2011/12/what-americans-keep-ignoring-about-finlands-school-success/250564#.Tv4jn7hW2CU.twitter>.

28. Smith Alistair. High Performers: The Secrets of Successful Schools. Carmarthen Wales: Crown House Pub. 2011.

29. Sugata Mitra. The Child-Driven Education. http://www.ted.com/talks/sugata_mitra_the_child_driven_education/transcript?language=en